

І чим же є книжка, як не лабіринтом,
у якому людина несподівано зустрічає саму себе?

Як часто ми з любові мовчимо про щось,
замість із любові щось сказати?

1

Часто, от саме так, як тепер, месьє Одинак сидів у літній кухні своєї прованської садиби, розтирав між пальцями гілочки розмарину чи квіти лаванди, вдихав, заплющивши від насолоди очі, цей найінтимніший аромат Провансу і працював над «Великою енциклопедією помірних емоцій».

Він саме перегорнув свої записи на літеру К і записав: «*Кухонна втіха*. Таке почуття з'являється, коли на плиті булькає щось несказанно смачне, шибки в кухні заприли від пари, а кохана людина за мить сяде поруч за стіл і дивитиметься на тебе в перервах між двома ложками (див. *Життя*)...». Коли ж у цей момент здалеку до нього долинув характерний звук скутера, на якому хтось з усією рішучістю безстрашно ввімкнув першу передачу і взявся підійматися крутим схилом. Одночасно зі звуком скутера задзеленчав телефон.

Тут, у горах департаменту Дром, вони були так далеко від захеканого світу, що поштарці Франсін Бонне потрібно було добрих десять хвилин, щоб на жовтому поштовому скутері піднятися сюди. А підіймалась аж сюди вона лише тоді, коли мала вручити бандероль, яка не вміщалась у поштову скриньку в долині.

Тож у нього ще був час, щоб відповісти на телефон. Номер, з якого телефонували, він добре знав.

— Мадам Гуллівер? — видихнув він у слухавку.

— Щирі вітання з днем народження, а ще ви отримаєте пошту від Жозе Сарاماгу, — випалила вона, не привітавшись.

— День народження завтра, а якби пан Сарاماгу й справді мені написав, то я був би подивований. Він на цей час, на жаль, уже мертвий.

— Ай, ну вас! Цей час — контрабас! Що ж, очевидно, цей факт не стримав його від наміру написати вам.

«Ну от, будь ласка, — подумав Одинак, — у вічності час смерті вже не має жодного значення, а це означає, що мертві не можуть постарішати, а отже, можуть писати листи».

— І що ж там пише месьє Сарاماгу?

— Цим листом вас зобов'язують тримати таємницю. Ніхто не має дізнатися від вас, що після «Сліпоти» і «Прозріння» було ще продовження — «Мрійництво».

— Зрозуміло. Здається мені, що справа з дотриманням таємниці вдалася цілковито.

— Ви про що, месьє Одинак? Ви ж мені ані словечка не сказали. Хочете знати, про що там іще йдеться, в тому листі?

— Ви маєте на увазі, про що йдеться в листі, адресованому особисто мені? Звісно, цікаво було б дізнатися.

Іронія була так само не відома Клодін Гуллівер, як і меланхолія. Паризька сусідка Одинака обожнювала життя, цокала своїми яскравими пантофлями-човниками на височенних підборах, немов пританцьовуючи по життю, хапалася за розваги й забави і щедро обдаровувала теплом, не чекаючи, поки її про це попросять. І страшенно любила бути в курсі подій. Насамперед подій, які стосувалися її сусідів на вулиці Монтаньяр, 27, у Парижі, а ще подій решти світу, які теж жодним чином її не стосувалися.

Окрім її любові до яскравих пантофель-човників на височенних підборах і до галантних коханців, мадам Гуллівер останніми роками взяла собі за звичку виймати пошту месьє Одинака. І якщо щось видавалося їй не надто інтимним, вона це, перш ніж відіслати йому в департамент Дром, ані на мить не засумнівавшись у доцільності, перечитувала сама. Мабуть, усе ж у котрийсь із наступних приїздів до Парижа, коли він

їхатиме навідати своїх батьків, які ставали дедалі немічнішими, йому доведеться завести з нею розмову про її новотвір «не надто приватні листи».

З іншого боку, Клодін Гуллівер була його спільницею, незамінною в роздобуванні скарбів минулих часів, а саме рукописів. Іноді траплялося, що відомі колись письменниці й автори доходили до такого моменту у своєму житті, коли про них казали: «Вона була неперевершена...; у молодості він був на висоті...». Й от наставав час, коли нові наклади їхніх творів переставали друкувати, їхні книжки зникали з полиць у книгарнях, випаровувалися з колективної пам'яті, їхня праця перетворювалася на невидиму. Ось тільки життя ще аж ніяк не завершувалось, виписки за банківськими рахунками викликали депресію, а діти й онуки мали свої плани, тож терміново потрібно було роздобувати гроші.

І тоді літератори віддавали під заставу надзвичайно цінну річ: рукописи своїх чернеток. Нескорочені, передаговані тексти, писані від руки, надруковані на машинці, видрукувані на принтері й помережані нечитабельними коментарями. І десь там посеред речень, між окремими розділами, у постатях не до кінця пропрацьованих героїв, з-поміж надмірностей, відступів, робочих фрагментів, які ще належало добряче розкочегарити, визирав шедевр. Не існує у світі жодної книжки, яку надрукували б у такому ж вигляді, у якому її було написано. Адже подати до видавництва рукопис означало, що в ньому переставлять місцями абзаци, перемістять слова чи й зовсім їх повикреслюють. І всі літературні редактори цього світу були співкульпторами, що асистували у процесі перетворення брили слів на Давида, а не просто на жмут типографської фарби.

Під наглядом месьє Одинака зберігалися нікому не відомі чернетки, записи, біографічні дослідження, поки не знаходився достоту фанатичний шанувальник, готовий зберігати мовчання і заплатити авторові величезну суму за те, що той нікому не проговориться, що в чийсь власності опинився єдиний і неповторний твір літературної легенди. Такими були правила. Були ж на світі люди, що вішали у себе в туалеті, наприклад, картину Гогена, або такі, що анонімно споглядали об'єкт своєї

пристрасті лише здаля і забирали врешті свою любов із собою в могилу. Лише зовсім небагато людей мали цю здатність — володіти чимось неповторним, безмежно любити це і ніде про це не похвалитися.

І хоча це може видатися вельми неймовірним, але багато авторів радо вітали той факт, що частина їхньої душі відтепер поселялася в когось, хто справді любив, ба розумів їхню творчість. І не було потреби охолоджувати ці стосунки особистим знайомством. Для цього існували посередники, як-от Жан Одинак і мадам Гуллівер: месье Одинак став мовчазним брокером таємних рукописів.

Оборудки Одинака розпочалися з факсимільного рукопису Санарі, який різними обхідними шляхами потрапив йому до рук. Незабаром з допомогою реєстраторки аукціонних домів Клодін Гуллівер, яка була його сусідкою поверхом вище на вулиці Монтаньяр, 27, для першої редакції «Вогнів Півдня» знайшовся достатньо грошовитий колекціонер. І коли Одинак погодився-таки продати тому рукопис після якнайретельнішої перевірки — провівши з ним довжелезну бесіду, випитуючи, як саме той комплектує свою книгозбірню, чи належним чином ставиться до дітей, котів і таємниць, — за Одинаком закріпилася слава ексцентричного торговця рукописами. Траплялося, що одного оригінального рукопису добивалися десятки колекціонерів, а Одинак вибирав з-поміж них того, хто видавався йому найвідповіднішим коханцем чи супутницею, другом чи довіреною особою, підмайстром чи пацієнткою твору.

Й ось тепер мадам Гуллівер повідомляла Одинакові, що великий утопіст Жозе Сарамату, який недолюбливав загально прийняту пунктуацію, залишив послання для майбутнього. Не можна сказати, що це було щось геть незвичайне. Скажімо, Інститут Сервантеса в Мадриді, який міститься в будівлі, що колись належала найбільшому іспанському банку, перетворив приміщення з банківськими сейфами і скриньками клієнтів на скарбницю рукописів. Окремі письменники депонували тут неопубліковані ще тексти та інші цінні об'єкти, щоб світло південного сонця ті змогли вперше побачити через десят-

ки років. Існує «Бібліотека майбутнього» і в Норвегії. Туди вибрані автори, як-от, наприклад, Маргарет Егвуд, передають неопубліковані рукописи; уперше ці рукописи з'являться друком аж у 2114 році, на папері з дерев, які ростимуть понад сто років у захищеній від вирубування діброві.

Послання в майбутнє Сарамату зберігалося у вогнетривкому сейфі, і його вийняли у визначений автором час. Усередині виявився туго зашнурований пакет, у якому шаруділи аркуші паперу, а зверху була приписка: передати рукопис — не відкриваючи, не читаючи і не копіюючи — Жанові Одинаку, книготорговцю в Парижі. Фундація Сарамату в Лісабоні написала Одинакові на його приватну адресу на вулиці Монтаньяр у кварталі Марс: у гавань на Єлісейських Полях уже нічого більше не могло прийти, бо «Літературна аптека», вона ж — баржа «Лулу», яку Одинак переобладнав на книгарню, там більше не швартувалася. Його приятелі Семі й Кунео кілька років тому відбуксували книжкову баржу до Ег-Морта.

Жан Одинак, книготорговець, Париж.

Ці чотири слова, які можна було затиснути в жмені, містили опис тридцяти років його життя. А він розтиснув кулак і висипав ці слова, і себе витрусив слідом за ними.

— Вони доклали до листа фото записки, яку власноручно написав месье Сарамату. Ах, дороженький, цей завиток літери g і схожі на маяки літери l — якими багатонадійними вони є для жінки, яка добре знала б, чого очікувати від такого чоловіка. Ах, як шкода, що цей месье Жозе зараз мертвий. Як би мені хотілося посидіти з ним за келихом портвейну. — Клодін Гуллівер зітхнула. То було зітхання людини з бурхливими фантазіями і явним браком часу, щоб утілити їх усі в життя.

— Он як. Бачу, месье Гайнріх Гайне отримав би у вас облизня, — кинув Одинак. — Він писав як курка лапою.

— Господи Ісусе, — вигукнула мадам Гуллівер. — Чоловіки з нерозбірливим почерком! Та вони ж на загал і гадки не мають, де в жінки верх, а де низ. Чи розповідала я вам про одного професора Сорбонни? Він про гравітацію знав геть усе, а от про притягнення між двома тілами...

— Пардон? Здається, проблеми зі зв'язком. — Одинак постукав у слухавку в надії, що зможе вчасно пригальмувати мадам Гуллівер. Навіть після Катріни, Макса, Вікторії, Кунео, Семі з його душі все ще не вибрався штивний квартирант, що за будь-яку ціну уникав надто сильно зближуватися з іншими. А ще він розташовував харчі на полицях за початковими літерами, а десь у зовсім темному закутку мешкав тип, у якого було п'ять однакових пар сірих штанів, п'ять білосніжних сорочок і п'ять однакових чорних краваток. Він був ідеальним самітником...

З Парижа пролунало чергове зітхання.

— Ох, який ви! Раніше жінка завжди знала, з ким має справу, коли отримувала записку з кількома словами. Завдяки почерку! Чоловікові нічого не вдасться приховати у своєму почерку, абсолютно нічого — ані свого бажання, ані жадливої інфантильної наївності. А що сьогодні, коли всі користуються клавіатурою? Я глибоко переконана, що самі собою слова не здатні сказати нічого, промовистим є лише почерк. І як сьогоднішні дівчата дають собі із цим раду, як вони застраховуються від того, щоб, бува, не змарнувати час із якимось занудою? Чи сьогоднішня мова кохання деградувала до цих дивних скорочень та ідіотських смайликів? Слово даю, я б негайно припинила свої пошуки пригод і знову повірила б у кохання, якби десь там знайшовся хоча б *один* джентльмен.

— Боюсь, я не надто орієнтуюся у способах, якими дівчата намагаються забезпечити себе від розчарувань.

Про те, що він узагалі не знає, як молодь висловлює кохання, Одинак промовчав. Це завжди було для нього проблемою, і байдуже, треба було писати ручкою чи в телефоні. Як він у свої шістнадцять чи сімнадцять років боровся з першим палким почуттям до осіб жіночої статі, як брав собі на допомогу рядки Пабло Неруди чи Маші Калеко: *«Тебе немає, тож вилию самотність свою на папір...»*. Записував, а тоді не відсилав.

Мадам Гуллівер розсміялася:

— І правильно робите, мес'є Одинак. Що ж, мені вже час. Передайте від мене вітання Катріні й таке інше. Нам усім тут

вас зовсім не бракує, егоїстичний ви негіднику там, на вашому півдні. Ой, мало не забула: знову телефонувала ваша мадам маман. Дивно: вона ніби регулярно забуває, що ви мешкаєте вже не тут. Ваш Сарамангу прийде експрес-поштою. — У слухавці клацнуло. Кінець розмови.

Словом, звичайна порція ранкової лайки. Жан усміхнувся і відклав телефон убік. А мамі він згодом зателефонує.

Одинакові видавалося, що за останні роки його батьки якось надто швидко постаріли. Після розлучення і всі ті тридцять років, які вони не жили разом, їх пов'язував єдиний син Жан, якого вони щонеділі висилали одне до одного з повідомленнями. Це був їхній спосіб навіть на відстані в кілька кілометрів продовжувати сварки за обіднім столом, в атмосфері яких минуло дитинство Жана. Лише тепер їхні ущипливі фрази пригальмовувалися за час, поки їх передавали, дещо скорочувалися й пом'якшувалися в устах посланця. Як про це буркотливо висловилося його мама Лірабель, «турбота і взаємне зацікавлення не закінчуються після такої банальної події, як розлучення».

Після того як Макс та Вікторія одружилися, Лірабель, ця інтелектуалка з лівими переконаннями і консервативними принципами буржуазної вчительки каліграфії, а водночас — із бунтарським феміністичним духом революції 1968-го, та сибарит і прагматик, а разом — пролетарський роботяга Хоакін знову з'їхалися. «Це всього лише спільна площа для проживання. У кожного своя спальня, кожен сам веде своє господарство. Навіть номери стаціонарних телефонів у кімнатах різні. Тож особливо святкувати цю подію при свічках немає потреби, — підкреслювала Жанові мама. — Крім того, мусить же хоч хтось подбати трохи про твого батька». «Твоя мама зроду розуміла під словом “романтика” суто літературну епоху, — бурчав батько. — Але мусить же хоч хтось про неї подбати».

А коли він запропонував їм, що повернеться в Париж, обоє в унісон запевнили його: «У жодному разі. Ні про що не хвилюйся. Живи вже в решті-решт своїм життям».